

crkva u svijetu

RASPRAVE I ČLANCI

PROROČKI NAVJEŠTAJI I IZVANBIBLIJSKI PROFETIZAM

Stipe Jurić

Profetizam je kao tema veoma širok, a kao pokret vrlo složena povijesno-religiozna pojava. Postao je i ostao jedan od glavnih i najdojmljivijih činilaca u povijesti izraelskog naroda. Bio je njezina pokretna sila, kvasac i smjerodavatelj. Gledom na njegovu složenost, prve se poteškoće susreću već kod određivanja pravog etimološkog značenja termina »prorok« ili »proroštvo«. ¹ Osim toga, izvornost izraelskog profetizma je dosta nejasan i zapleten problem, o kojemu se i dandanas raspravlja. Osobito se raspravlja o pitanju njegove možebitne provenijencije izvana, budući da postoje tekstovi izvan izraelskog ambijenta, koji sadrže nešto

¹ Neophodno je važno na početku pojasniti riječ prorok. Prije svega treba odbaciti naviknuto poimanje tog termina u hrvatskom jeziku, prema kojemu bi prorok naznačavao onoga tko proriče buduće stvari. Naprotiv, uzimajući hebrejski termin *nābī'*, koji je, kako se općenito misli, nastao iz akadске riječi *nabū*, zamjećujemo da suština tog termina nije navezana na vrijeme, na budućnost, nego radije na akciju (»vidjeti«, »reći«), jer termin u tim semitskim jezicima znači »zvati«, »naviještati«, s naglaskom ne toliko na osobi koja naviješta, govori, koliko na onome koji zove navjestitelja, najavitelja, proroka. Proizlazi, dakle, da je prorok instrument Božji, odnosno njegov pozvani glasnik, koji u njegovo ime govori ljudima i prenosi im njegovu poruku. On govori, naviješta, opominje, prijeteći, tješi, upozorava, ukoliko je pozvan od Boga. Tek poslije termin *nābī'* gubi svoj literalni smisao i postaje stručni termin. O tom pitanju usp.: A. Gelin, *Les prophètes*, u *Introduction à la Bible*, I, (priredili A. Robert i A. Feuillet), Tournai 1959, str. 467ss; W. Harrington, *Uvod u Stari Zavjet*, Zagreb 1977, str. 192ss; A. Jepsen, *Nabi. Theologische Studien zur alt. Literatur und Religionsgeschichte*, München, 1934, str. 5ss; J. Jeremias, *Nābī'*, u *ThHAT*, II, (priredili E. Jenni i C. Westermann), München, 1974, str. 7ss; B. D. Napier, *Prophet*, u *IDB*, III, str. 896s; A. Rebić, *Prorok čovjek Božji*, Zagreb, 1982, str. 7–11; R. Rendtorff, *Nābī' im A. T.*, u *ThWNT*, VI, str. 796ss; G. Von Rad, *Theologie des Alten Testament*, München 1965, str. 18; itd.

slično proroštvu, u širem smislu riječi, a koji nam svjedoče da su i kod drugih naroda, i u drugim religijama starog Istoka živjeli inspirirani ljudi, da su postojala proroštva koja privlače pažnju, upravo zato jer imaju sličnosti i analogija s biblijskim proroštvom.

Najposlije treba naznačiti da je veoma teško, štoviše, čini se, i nemoguće, uspješno i cjelovito obraditi jednu tako široku temu kao što je profetizam,² u okviru samo jednog članka. Zbog toga ćemo se ograničiti i prikazati ono najbitnije, jer je cilj članka da se uoči problem čitajući i uzimajući u razmatranje neke najznačajnije tekstove, kako bi se mogli otkriti, već na temelju površnog čitanja, eventualni suodnosi, veze, sličnosti i različitosti između tih izvanbiblijskih tekstova. — Naravno, naši će zaključci, koji se tiču izvornosti, kontakata i zvanjskih utjecaja drugih profetizama na izraelsko proroštvo biti općeniti i nipošto konačni.

1. Egipatski profetizam

Među mnogobrojnim tekstovima i književnim djelima starog Egipta postoje i tekstovi koji se smatraju i kvalificiraju kao mudrosno-profetički. Osim tekstova što sadrže pučke živopisne i folklorističke elemente, gdje su likovi stereotipni a proroštvo ne prelazi nivo vraćanja ili magije,³ postoje i oni tekstovi čiji su autori povijesne osobe, s vlastitim značajkama i iskustvima, i koji se sa svojom porukom odvajaju od pučkih pripovijesti, uvrštavajući se na taj način u širi ambijent povijesti naroda i egipatske države.

a. Svećenik-prorok Nefer-Rohu i njegovo proroštvo

Nefer-Rohu, suvremenik prvog kralja 12. dinastije Amenemheta I, djelovao je oko g. 2000. pr. Kr., bio je svećenik-prorok, a kultnu je službu obavljao u hramu nekog božanstva u nekom bogoštovnom mjestu Delte. U svom tekstu pripovijeda kako su vladari Starog carstva živjeli odveć raskošno i neodgovorno, te tako postali glavni krivci propasti i pada zemlje u političkom, gospodarskom i socijalnom pogledu. Istodobno dok upozorava na alarmantno stanje zemlje, proriče i najavljuje novi zamah, ponovno oživljenje i obnovu zemlje za vrijeme vladavine aktualnog faraona, što znači pod Amenehmetom I. Pogledajmo najprije tekst u najglavnijim crtama:⁴

² »Slika koju nam SZ pruža o izraelskom proroštvu nipošto nije jedinstvena. Ono obuhvaća tako raznolike fenomene, da se čini gotovo nemoguće uskladiti ga i svesti pod zajednički nazivnik... Pojam *nābī'* sa svojim verbalnim izvedenicama pokriva tek dio od onoga što je u SZ označeno s proroštvom« (Rendtorff, n. čl. str. 796).

³ A. Neher, *L'essence du prophétisme*, Paris, 1955, str. 2.

⁴ Tekst je uzet iz J. B. Pritchard, *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament* (ANET), Princeton, 1955, str. 444—446. O tome i drugim egipatskim mudrosno-proročkim tekstovima usp. također: S. Donadoni, *Testi religiosi egizi*, Torino, U.T.E.T., 1970; S. Herrmann, *Prophetie in Israel und Aegypten* (VT Suppl. 9), Leiden, 1963, str. 47ss.; G. Lanczkowski, *Aegyptischer Prophetismus im Lichte des alttestamentlichen*, u ZAW 70 (1958) 31ss.

»Zemlja je potpuno propala, tako ne postoji ostatak... Zemlja je toliko oštećena, da nema nikoga tko bi se brinuo o njoj, nikoga tko bi govorio, nikoga tko bi plakao. Kakva je to zemlja? Sunce je zastrto. Ne sjaje, da bi narod mogao vidjeti. Nitko ne može živjeti dok oblaci prikrivaju sunce. Zato je svatko gluhi zbog njegova pomanjkanja... Sve što je dobro nestalo je... Pokazujem ti zemlju u krajnjem neredu. Što se nikada nije dogodilo, dogodilo se. Ljudi se naoružavaju, a zemlja živi u neredu. Prave strijele od metala, a krvavo prosjače kruh i smiju se mučno. Nitko ne plače zbog smrti, nitko ne provodi noć posteći zbog smrti...

Tad će doći kralj s juga, Ameni, pobjednik mu je ime. Sin je žene iz zemlje Nubije, rođen u Gornjem Egiptu. Primit će Bijelu i Crvenu krunu, ujedinit će dvojicu Moćnih, zadovoljit dva Gospodara s onim što oni budu željeli... Raduj se, narode njegova vremena. Sin će čovječji učiniti sebi ime zauvijek. Koji su skloni zlu i smišljaju pobune, obuzdat će svoj govor od straha. Azijati će pasti od njegova mača, i Libijci od njegove žestine. Buntovnici su svojina gnjeva njegova, a podmukli srca osjećat će strahopoštovanje prema njemu... Pravda će zauzeti svoje mjesto, dok će počinjanje nepravde biti iskorišteno. Nek se raduje onaj koji može doživjeti to i biti u službi kralja!«

Što se tiče literarnih značajki, zamijećujemo odmah da je riječ o tekstu sastavljen u obliku govora i prezentiranu shematski po obrascu antiteze: zlo-dobro, nesreća-blagostanje, pesimizam-optimizam. Polazište je začinjeno negativnim tonom i ne obećaje ništa dobrog. Konstatira se zabrinjavajuća situacija. Ishodište je, naprotiv, posve drugačije i najavljuje sretne trenutke. Dakle, postoji očiti prijelaz iz kritične situacije do navještaja sreće. Tim drammatiziranjem te lakim prelaženjem od nesreće na utjehu, sadržaj je dobio na napetosti, stil na živahnosti a ritam na ubrzanosti.

b. Opomene mudrog Ipu-vera

Također Ipu-ver, prorok i mudrac, djeluje nekako u isto doba, u vrijeme 12. dinastije. U svojim *Opomenama* Ipu-ver pred faraonom prokazuje prošlost i konstatira aktualnu situaciju koja je teška, optužujući istodobno one koji su odgovorni za takvo stanje u zemlji, na prvom mjestu samoga faraona. Iz teksta se može razabrati teška situacija u zemlji. Unatoč takvom stanju, starješine se ne miču; štoviše, pokazuju izvjesnu ravnodušnost. Ipu-ver prekorava najprije glavare iz prošlosti, predbacujući im nehajnost, sukrivnju i veliku odgovornost za socijalno siromaštvo, nepravde i nejednakosti što vladaju zemljom, zatim se okomljuje i na tadašnjeg faraona. Pripovijedanje je veoma živo i sadrži pjesničke oblike i izraze, trenutke iznenađenja, prigovora i prosvjeda. Na kraju, sa stanovitom dozom nostalgije, prorok govori o prošlim vremenima kad je u zemlji vladalo blagostanje, a koje sada ne samo priželjkuje, već daje naslutiti u skoroj budućnosti. — I ovaj tekst donosimo u skraćenom obliku, uzimajući glavne točke što se odnose na naš problem:⁵

»Zašto zapravo, lice je blijedo... Pljačka je posvuda...

Zašto zapravo, Nil je izliven, ali nitko sebi ne ore, jer svi govore: ne znamo što se može dogoditi...

⁵ Usp. Pritchard, n. dj., str. 441—444.

Zašto zapravo, plemstvo je u jadikovanju...

Zašto zapravo, prljavština je posvuda u zemlji. Doista nema nikoga čija je odjeća čista u ova vremena...

Zašto zapravo, smijeh je nestao, već ga nije bilo zadugo. Jauk, pomiješan s jadikovanjem, posve prožima zemlju...

Zašto zapravo, žito je propalo na sve strane... Svatko govori: 'Ničega nema!' spremišta su ispražnjena...

Zašto zapravo, plemićka su djeca prepuštena ulici...

Gle ovaj čas, stvar je došla do poente gdje je zemlja lišena kraljevskog dostojanstva od strane nekoliko neodgovornih ljudi... Tako Donji Egipat plače...

Ali još uvijek je dobro, kad ruke čovjekove grade piramide, kad se kopaju kanali, kad se gajevi drveća podižu bogovima.

Ali još uvijek je dobro, kad su ljudi napiti, kad piju i srca su im sretna.

Ali još uvijek je dobro, kad je veselje u ustima ljudi, kad plemstvo iz okrug, obučeno u najljepšu odjeću, stoji i promatra iz svojih kuća, uživajući u veselim zabavama svojih slugu...

2. Biblijski navještaji

Kako bismo mogli vrednovati dva teksta egipatskog profetizma u svjetlu biblijskih proročkih navještaja, uzet ćemo u razmatranje dva teksta dvojice proroka-pisaca ili književnih proroka, koji se pojavljuju u 8. st. pr. Kr., kao čuvari Saveza, branitelji etičkog monoteizma i duhovne vođe teokracije. Kao ljudi koji nisu bili u službi neke ustanove ili skupine žestoko su napadali političke i religijske ustanove zbog nehumanog upravljanja zemljom, podmitljivosti, tlačenja malenih i nemoćnih te uhodanog bogoštovlja. Pravo i pravednost, prema njima, važniji su od ikojeg bogoštovlja.

a. Am 3, 9b—11. 14—15a; 4, 1b. 4; 5, 7. 10. 12b. 18a. 21—22. 24; 6, 1; 9, 8a. 11. 13—14

»Skupite se na planini Samarije, pogledajte velik nered u njoj i tlačenje posred nje. Jer ne znaju činiti pravo... u dvorcima gomilaju nasilje i tlačenje. Stoga ovako govori Jahve Gospod: Neprijatelj će opkoliti zemlju, utvrde će tvoje razvaliti, tvoje dvorce oplijeniti. Onoga dana kad kaznim Izraela za zločine, kaznit ću i žrtvenike betelske; žrtvenički će se rozi odломiti i na tlo popadati. Razorit ću zimsku kuću i ljetnu kuću, propast će kuće bjelokosne. Tlačite potrebite, ugnjetavate siromahe... Idite samo u Betel i grijesite, u Gilgal i množite grijeh svoje! Prinosite svakog jutra žrtve... Jao onima koji pravdu pretvaraju u pelin, u prah bacaju poštenje! Mrze čovjeka što na vratima pravdu dijeli i grde onog što zbori pošteno... tlačite pravednika i primate mito, odbijajuć siromaha na gradskim vratima. Jao vama što žudite za danom Jahvinim! Mrzim i prezirem vaše blagdane i nisu mi mile vaše svečanosti. Paljenice kad mi prinosite, prinosnice mi vaše nisu mile, na pričesnice se od ugojenih telaca više i ne osvrćem. Pravda nek poteče kao voda, i pravica kao bujica silna. Jao bezbrižnima na Sionu i 'spokojnim' na samarijskoj gori... Gle, oči Jahve Gospoda uprte su na grešno kraljevstvo, izbrisat će ga s lica zemlje. U dan ću onaj podići raspalu kolibu Davidovu, zatvorit joj pukotine, popraviti mjesta ruševina, opet je sazidati kao u stara vremena. Evo dolaze dani — riječ je Jahvina — kad će orač stizat žeteoca, mastilac grožđa sijača, kad će planine procuriti mla-

dim vinom... Okrenut ću sudbinu naroda moga Izraela: obnovit ću gradove srušene i živjeti u njima, saditi vinograde i vino im piti, zasaditi vrtove i jesti njihov rod.«

Amos je najstariji prorok-pisac. Njegova se proročká aktivnost odvija za vrijeme kralja Jeroboama II, između 783—743. pr. Kr. (usp. 1, 1; 7, 10s). Radi se, dakle, o dosta dobrom razdoblju za Sjeverno (izraelsko) kraljevstvo. Jeroboam II, naime, vraća Izraelu prijašnje granice pa je tako kraljevstvo ponovno snažno, bogato i slavno. Ali taj sjaj i bogatstvo nisu građeni na stvarnoj moći i veličini kraljevstva nego na socijalnim nepravdama i bijedi siromašnih, povrijeđujući pravdu i kršeći prava nižih slojeva, običnog malog svijeta. To je bio glavni uzrok da se u zemlji stvorila mala grupa povlaštenih i bogatih te velika većina potlačenih i siromašnih. U takvoj situaciji čak je i vjera dovedena u pitanje, ona prava, jer su vanjsko vršenje Zakona i sjaj kulta sve više odavali čisto licemjerstvo, maske koje su prekrivale tešku stvarnost. Zbog toga Amosov istup u obranu pravde i narodnih prava. Optužuje opoganjene vlasti. Osuđuje društvenu trulež, socijalne nepravde, vjerski formalizam i konformizam, vanjski samodopadni kulturni ceremonijal i lažnu pobožnost. — Tekst je u cjelini sastavljen od kritičkih proročanstava-orakula, kao što su: lamentacije, optužbe, prijetnje, elegije, alegorije, doksologije, prijekori, nagovori, polemike, navještaji i obećanja nade, itd. Jezik je vrlo snažan, živahan, s mnogo slika i igre riječi.

b. Mih 2, 1a. 2. 9. 12; 3, 1—2. 9—12; 4, 1ss. 10; 5,1; 7, 2—3. 11

»Teško onima koji smišljaju nedjelo i snuju zlo na posteljama svojim! Zazele li polja, otimaju ih, i kuće, uzimaju ih; čine nasilje čovjeku i kući njegovoj... Vi izgonite žene moga naroda iz njihovih milih domova; djeci njihovoj zauvijek oduzimate slavu koju sam im dao. Svega ću te sabrati, Jakove, skupit ću Ostatak Izraelov... Čujte sada, glavari kuće Jakovljeve, suci doma Izraelova! Nije li na vama da znate što je pravo? Ali vi mrzite dobro a ljubite zlo! Vi ljudima derete kožu s tijela i meso s kosti njihovih. Čujte dakle ovo, glavari kuće Jakovljeve, suci doma Izraelova, vi kojima se pravda gadi te izvrćete sve što je ispravno! Vi koji gradite Sion u krvi i Jeruzalem u zločinu! Glavari njegovi sude prema mitu, svećenici njegovi poučavaju radi zarade, proroci njegovi bale za novac. A na Jahvu se oni pozivaju... Poradi vas i vaše krivnje Sion će biti polje preorano, Jeruzalem ruševina... Dogodit će se na kraju danâ: Gora Doma Jahvina bit će postavljena vrh svih gora... K njoj će se stjecat svi narodi... u Dom Boga Jakovljeva! On će nas naučiti svojim putovima... Jer će sa Siona Zakon izaći, riječ Jahvina iz Jeruzalema. On će upravljati mnogim pučanstvima i bit će sudac moćnim narodima... Svaki će mirno živjeti... To rekoše usta Jahve nad Vojskama. Savijaj se od boli i kriči Kćeri sionska, kao žena koja porada, jer ćeš sada iz grada izaći i stanovati na polju. Do Babilona ti ćeš otići... A ti Betleheme Efrato... iz tebe će mi izaći onaj koji će vladati Izraelom... Vjerniĉi su išezli iz zemlje: nijednog pravednika među ljudima! Svi vrebaju za krvoprolićem, svaki svome bratu mrežu postavlja. Njihove ruke za zlo su sposobne, glavari traži dar, sudac sudi prema poklonu, velikaš po svome hiru odlučuje. Dolazi dan kad će se sazidati tvoji bedemi! Toga dana nadaleko će se prostirati tvoje granice!«

Mihej djeluje za vrijeme kraljeva Ahaza i Ezekije, dakle prije i poslije pada Samarije 721. g. pr. Kr. Tematski, jezično i stilski, napose po oštrom načinu izražavanja i suprotstavljanju društvenoj nepravdi, sličan je Amosu, čiji je suvremenik. Mihejin tekst je kompilacija proročanstava prijetnje i nevolje te nade i obećanja blagostanja, koja se izmiješuju.

3. Uspoređenje dvaju egipatskih tekstova s dva biblijska teksta

Uspoređenje je, čini se, samo djelomice opravdano. Nedostaju doista prave dodirne i spojne točke da bi se moglo govoriti o velikim suglasnostima, sličnostima i analogijama. Pogledajmo najprije zajednička mjesta tih tekstova, premda su ona samo općeg i neodređenog karaktera:

— Tema je veoma slična: najprije se konstatira teška situacija, nakon toga se prokazuju odgovorni za takvo stanje i daje optimistička perspektiva izlaza.

— Prijekori su nadasve upućeni odgovornima u narodu, vlastima.

— Nade se nisu rasplinule; daje se tračak nade: navještaju se bolji dani s dolaskom novih osoba, odnosno novih vlasti.

— Tekst je izrečen u obliku govora. Jezik je vrlo snažan.

Međutim, razlike između dotičnih tekstova mnogo su veće i brojnije:

— Nedostaju literarni dodiri, jezične veze i analogije koje bi dopuštale da se govori o mogućoj ovisnosti među tekstovima.

— Trenutak u kojemu su proroštva izgovorena jest različit. Egipatski proroci nastupaju u času gospodarskih i političkih kriza, odnosno pridizanja i ponovnog oživljavanja.

— To je pridizanje više političke naravi. O gospodarskom zamahu i restauraciji u pravom smislu riječi ne može se govoriti, jer se radi o pridizanju povlaštene manjine, na štetu pravde i prava većine, tj. nižih slojeva.

— Egipatski se proroci prezentiraju i upozoravaju na tešku situaciju svojom vlastitom inicijativom, dok su biblijski proroci, u našem slučaju Amos i Mihej, pozvani glasnici Božji, svjesni tog njegova poziva. Bog ih izabire i šalje, i oni govore u njegovo ime. Sami tvrde da ih je Bog pozvao i da je taj poziv tako neodoljiv i neumoljiv te da mu se ne mogu oduprijeti (usp. Am 3, 8; 7, 15). Znaju da im je poruka božanskog začetka: »Ovako govori Jahve« i sl. (usp. Am 1, 3. 6, 11. 13; 2, 1. 4. 6; 3, 1. 11—13; 5, 3. 4. 16; 6, 8; 7, 16. 17; 8, 2. 3. 9. 11; 9, 1. 8. 13. 15; Mih 1, 1; 2, 3; 3, 5; 4, 4. 6; 5, 9; 6, 1. 9).

— Razlog zbog kojega proroci djeluju jest različit. Egipatski proroci interveniraju isključivo zbog alarmantne političke, gospodarske i socijalne situacije u zemlji. Na taj način oni žele probuditi odgovornost odgovornih, izazvati osjećaj kod sviju za eventualno pridizanje i obnovu zemlje, kako bi se ponovno uspostavilo blagostanje i povratio ugled Egiptu. U Izraelu, međutim, stvar nije tako jednostavna. Gospodarsko-socijalna kriza, koja je rezultat lošeg upravljanja zemljom, nije odlučujući faktor pojavka proročkog pokreta. Izraelska proroštva i biblijske proroke treba promatrati ne simplicistički i iz političke perspektive Izraela kao države, nego u kontekstu prošlosti, aktualnosti i budućnosti Izraela kao naroda. Njegovo postojanje, već od samih početaka, duguje se Jahvinim čudesnim spasenjskim djelima. Briga je prorokâ prije

svoga da upozore na činjenicu udaljavanja naroda od Boga, koje može dovesti u pitanje vlastitu egzistenciju. Proroci interveniraju u trenutku kad se Izrael iznevjerio, kad je postao vjeroloman. Teška situacija, čiji su svjedoci proroci i koja ih brine, nije samo politička, gospodarska i socijalna, nego je više duhovne naravi. Izrael ne održaje zadnju riječ, ne ispunja obećanje i obveze prema svome Bogu, reducira pravu vjeru i svodi je na puku vanjštinu i formalizam, na kult i žrtve, a srce mu je odveć daleko od Jahve.

— Također su i naslovnici različiti. Egipatski se proroci ograničuju na vlastiti narod, u službi su nacionalne i dinastičke politike.⁶ Naprotiv, biblijski se proroci obraćaju ne samo izraelskom narodu, nego njihov pogled ide dalje, nadilazi nacionalni horizont i uske okvire ondašnjih dvaju kraljevstva, Jude i Izraela. Stoga je i poruka radije univerzalna. Zbog toga u njih nalazimo proroštva protiv drugih naroda (usp. Am 1—2; Iz 13—23; Jr 46—51; Ez 25—32), kao i obećanja puna nade i blagostanja za sve (usp. Mih 4, 1—5; Iz 2, 2—4).

Nakon uspoređenja tekstova možemo zaključiti da su razlike mnogo veće i brojnije negoli sličnosti i analogije. Još više, nesuglasnosti nisu samo materijalnog karaktera, nego se također odnose na poruku i njezin cilj. U egipatskim tekstovima nedostaje religiozna dimenzija, jer manjka prapokretač, onaj koji poziva, pokreće i šalje proroka. Zbog toga smatramo da se ovdje ne može govoriti o nekoj ovisnosti, bilo direktnoj bilo indirektnoj. Naprotiv, može se govoriti o nekakvoj slučajnoj koincidenciji. To ne znači da se time na bilo koji način želi umanjiti važnost egipatskih tekstova i značaj dodira — što su postojali između ta dva naroda. Još manje se želi pošto-poto braniti nezavisnost biblijskog proroštva. Radi se o tome da se pristupi problemu što objektivnije, jer je fenomen zloupotrebe vlasti i lošeg upravljanja nazočan u svim političkim sustavima i kod svih naroda. To potiče hrabre pojedince da prokazuju i kritiziraju sustave i odgovorne zbog teške situacije.

4. Mezopotamski profetizam u gradu Mari

U razdoblju između g. 1933—1938. francuska arheološka ekspedicija pod vodstvom A. Parrota vrši iskopine u mjestu Tell el-Hariri, koji je identificiran kao grad Mari.⁷ Točnije rečeno, iskapala se palača po-

⁶ »Egipatska eshatologija nije kozmička; ona je politička ili, još točnije, dinastička. Vjerovanje u božanski karakter faraona potiče da se prepozna idealni kralj u svakom novom suverenu, a optimistički opis budućnosti zbilja odgovara pohvalnom govoru aktualnog faraona i nadi koja po prirodnom učinku religijskih vjerovanja polaže svoje osnove u njega. Pesimističko pripovijedanje i prikazivanje velike nesreće sadrži kritiku prijašnje dinastije. Proroštvo je u službi nacionalne politike i dinastije« (Neher, n. dj., str. 21).

⁷ Staromezopotamijski važan grad, današnji Tell el-Hariri, smješten je u području središnjeg toka rijeke Eufrata, na desnoj strani, u današnjoj Siriji, na samoj granici s Irakom. Položaj grada bijaše od izuzetnog značenja za njegov procvat i ugled. Budući da je bio smješten u predjelu plodnog Polumjeseca (plodni krajevi Mezopotamije i Egipta povezani plodnim predjelima priobalnog dijela Sredozemnog mora; kroz ta područja prolazili su uglavnom svi važniji putovi karavana), grad Mari je postao nezaobilaznom metom trgovaca, tako da se razvio u važan trgovački grad.

sljednog kralja toga grada, Zimri-Lima, koji je živio negdje između 1730—1700. pr. Kr. Najznačajniji je nalaz tog iskopavanja arhiv s 25000 pločica pisanih klinovim pismom⁸ — od kojih je 5000 pisama kraljevske diplomatske i osobne korespondencije — napisanih velikim dijelom od Amorejaca.⁹ To bi značilo da su stanovnici Marija bili sjeverno-zapadni Semiti koji su svojedobno poprimili akadsku kulturu i jezik¹⁰ pa tako govorili jezikom srodnim jeziku kojim su govorili preci Izraela. Osim toga pločice sadrže trgovačke, gospodarske, administrativne i zakonske dokumente, kao i tekstove religijskog karaktera. Osobna imena, jezik i običaji tih tekstova odražavaju kulturu i prilike Palestine iz doba Patrijarhâ knjige Postanka.¹¹ U mnogim se tekstovima govori o osobama što se prezentiraju kralju s porukom boga Dagona,¹² a da prije toga nisu bili pozvani od njega. Ponekad je poruka oštra i vrlo nezgodna za kralja. Ti su se pojedinci-proroci zvali *muhhum*, a ime je naznačavalo grupu ekstatičkih svećenika, koji su donosili, ne nekakvo općenito proroštvo, nego preciznu poruku u obliku naredbe, a katkad i kritiku. Dva pisma što su poslana iz Aleppa kralju Zimri-Limu u Mari sadrže proročke riječi izgovorene u ime boga Hadada, akadskog božanstva rastinstva, čiji sadržaj i ton podsjećaju na biblijska proroštva. Pogledajmo sada jedno od tih pisama¹³ u kojemu neki funkcionar kralja Zimri-Lima donosi poruku boga Hadada:

⁸ Izumitelji su klinovog pisma Sumerani. Sumer je pokrajina u južnoj Mezopotamiji, a protezala se od Babilona na sjeveru do Perzijskog zaljeva na jugu. Velik je bio njihov utjecaj na kulturu Akada i Babilonije. Sumerski jezik, koji se govorio u južnoj Babiloniji sve do 1800. g. pr. Kr., najstariji je pisani odnosno književni jezik.

⁹ Amorejci pripadaju grupi sjevero-zapadnih Semita. Otprilike od 2000. g. pr. Kr. Mari pripadaše njima sve do početka 18. st. pr. Kr., kada je prešao u ruke babilonskog kralja Hamurabija, koji ga oko 1760. pr. Kr. osvoji i razori, te zapali njegovu palaču, koja imase više od 300 soba.

¹⁰ Akadska kultura i jezik pripadali su istočno-semitskoj grupi. Pismo je bilo klinovo.

¹¹ M. Noth donosi nekoliko primjera imena što zvuče slično biblijskim imenima, npr. Benjamin, David, koja dokazuju »direktnu vezu između Marija i izraelskih imena« [Remarks on the sixth volume of Mari texts, u JSS 1 (1956) 322—333].

¹² Dagan (Dagon) je prednjoazijski bog žitarica, koji se na poseban način štovao u Babiloniji, Asiriji, Feniciji i Palestini. Da je bio glavno božanstvo Filistejaca, doznajemo iz nekih starozavjetnih tekstova. Tako u Suci 16, 23ss govori se o hramu boga Dagona u koji se »knezovi filistejski skupiše da prinesu veliku žrtvu svome bogu Dagonu i da se provesele«. Njega će Samson srušiti i u njemu poginuti. Također je i u Ašdodu postojao hram boga Dagona (1Sam 5, 1—7), koji se održao sve do vremena Makabejaca, kada ga je Jonatan spalio (1Mak 10, 83s).

¹³ Pisma su objavljena pod vodstvom A. Parrota, *Archives royales de Mari*, Paris, 1950. Naš tekst je preuzet od A. Nehera, n. dj., str. 27. O pitanju profetizma u gradu Mari i mogućoj ovisnosti biblijskog profetizma od tog mezopotamskog usp. između ostalih: H. B. Huffmon, *Prophecy in the Mari Letters*, u BA 31 (1968) 101—124; E. Jacob, *Le Prophétisme israélite d'après les recherches récentes*, u RHPHr 32 (1952) 59—69; Ch. F. Jean, *Mari*, u DBS, V (1957) 883—905; A. Malamat, *Prophetic Revelations in Mari and Bible*, u VTS 15 (1966) 207—227; W. L. Moran, *New Evidence from Mari on the History of Prophecy*, u Bib 50 (1960) 15—56; A. Parrot, *Mari, une ville perdue*, Paris, 1948; Id., *Mari*, u *Archeology and Old Testament Study*, Oxford, 1967, str. 136—144; J. Roberts, *Antecedenti alle profezie bibliche dagli archivi di Mari*, u *Recherche Bib. Rel.* 3 (1968) 59—78; W. Von Soden,

»Što se tiče mužjaka... ovako je govorio: mužjake i krave isporučiti! Moj gospodar pred kraljevima... naredio je da se isporuče mužjaci ovim riječima: 'Da se ubuduće ne pobunjuje protiv mene!'... Prema orakulima je Hadad, gospodar Kalasua, govorio ovim riječima: 'Nisam li ja Hadad, gospodar Kalasua, koji sam ga gojio na svojim koljenima i ponovo doveo na prijestolje kuće njegova oca, uz to sam mu još dao rezidenciju. Sada, kao što sam ga ponovo doveo na prijestolje kuće njegova oca, tako mogu ponovno uzeti Nihlatum iz njegove ruke. Ako ne izruči, ja sam gospodar prijestolja, teritorija i grada, a to što sam dao mogu mu oduzeti. Ako, naprotiv, ispuni moju želju, dat ću mu prijestolja nad prijestoljima, kuće nad kućama, teritorije nad teritorijima, gradove nad gradovima, i zemlje od istoka do zapada, ja ću mu ih dati!' Eto, to su rekli odgovaratelji, ili oni što se stalno drže orakula. Sada, doista, odgovaratelj Hadad, gospodar Kalasua, nadgleda područje Alhtuma mjesto Nihlatuma. Neka moj gospodar znade!«

Zamjećujemo da tekst, promatran u samome sebi, ima sličnosti s nekim biblijskim tekstovima. Napose je zanimljivo kako bog Hadad naglašava da je on ne samo izabrao suverena i dao mu krunu, nego tvrdi da mu je on može oduzeti kada god hoće, to znači da ga može zamijeniti s nekim drugim, u slučaju neposlušnosti. Radi se, dakako, o inicijativi božanstva, koje, preko nekog svog svećenika (*mahhu*), upućuje poruku kralju.

Imamo sličan podatak u Izraelu, gdje su kraljevi i vođe naroda izabrani i određivani prema Jahvinoj volji i odredbi, kao što to zorno pokazuju neki tekstovi, npr. 1 Sam 10, 1. 24; 16, 1. 6—13; Hag 2, 23; usp. 1 Kr 2, 15. Isto vrijedi i za slučajeve odbacivanja kralja zbog neposlušnosti i grijeha, npr. 1 Sam 16, 1; 2 Sam 12, 11s; 24, 11ss; 1 Kr 14, 1ss. Postoje sličnosti i gledom na posrednika. Bilo da se radi o izboru, bilo da je riječ o odbacivanju, ili pak kažnjavanju, poruku kralju navijesta Božji glasnik, prorok, npr. Samuel (1 Sam 10, 1; 16, 1—13), Natan (2 Sam 12, 1—14), Gad (2 Sam 24, 11—14), Ahija iz Sila (1 Kr 14, 2—16). — Najposlije valja istaći da su literarni oblici dotičnih tekstova veoma bliski. Sentence su kratke, izričite i izgovorene u ime nekoga drugog. Ti božji ljudi *muhhum* interveniraju, iako prije toga nisu bili pozvani. Radi se, dakle, o inspiriranim pojedincima.

Iz tih konstatacija, analogija i sličnosti proizlazi da je tekst iz grada Mari mnogo bliži biblijskim tekstovima nego egipatski tekstovi. Unatoč razlikama koje nisu zanemarive, ipak, čini nam se, da bismo u ovome trenutku mogli donijeti zaključak, dakako, mnogo pozitivniji i određeniji od onoga što smo ga formulirali u vezi s egipatskim profetizmom. U slučaju Marija, neprikladno je govoriti o slučajnoj koincidenciji, kao što se to moglo reći za egipatske tekstove uspoređene s biblijskim tekstovima. Zato moramo više naginjati prema potvrdnom rješenju u korist nekog određenog utjecaja, bez izravne ovisnosti biblijskog proroštva o ambijentu iz Marija, ili nekom drugom njemu bliskom ambijentu. Poznato je da je grad Mari imao dodira sa semitskim svijetom na zapadu. Odatle literalne sličnosti između njegovih tekstova i biblijskih tekstova, koje smo svojedobno spomenuli, npr. vlastita imena osoba. Osim toga, postoje također, kako primjećuje Noth, slučajevi koji govore o ženama (*muhhutum*) kao inspiriranim ekstatičkim individuumi-

•
Verkündigung des Gotteswillens durch prophetisches Wort in den altbabylonischen Briefen aus Mari, u WO 1 (1950) 397—403.

ma.¹⁴ Na taj način ti tekstovi postaju još bliskiji biblijskim tekstovima, odnosno, bolje rečeno, proročice iz tih tekstova približuju se starozavjetnim ženskim figurama proročicama, npr. Debori (Suci 4, 4) ili Huldi (2 Kr 22, 14). Ali, još to nije pravi dokaz izravne zavisnosti, nego samo odraz određene kulturne sredine koja je bila zajednička čitavom starom Istoku. Zahvaljujući baš tom kulturnom i vjerskom miljeu, moguće je naći proročki pokret, ili samo neke njegove vanjske forme, kod svih naroda koji su nastanjivali te krajeve. Više od toga se za sada ne može reći niti zastupati. Stoga bi bilo veoma nesmotreno i netočno htjeti pošto-poto ustvrditi da je prvotni biblijski profetizam imao svoj početak u Mariju. Točno je da tekstovi iz Marija odgovaraju epohi Patrijarhā, ali, budući da nedostaju drugi tekstovi da se ispitaju, kao i novije studije, temeljitije i ažuriranije s novim podacima, mi za sada ostajemo pri tome da su sličnosti između tekstova više plod i odraz toga zajedničkog vjerskog prablaga, pologa vjere, nego izravnog utjecaja i međuovisnosti.¹⁵

5. Putovanje Ven-Amona u Feniciju

Tekst potječe iz el-Hibeha u srednjem Egiptu, a datira otprilike iz g. 1100. pr. Kr., iz doba 21. dinastije. Danas se nalazi u muzeju u Moskvi. Riječ je o papirnom rukopisu koji svjedoči o postojanju profetizma u Feniciji. Njegova je vrijednost još veća, kada znamo da se radi o egipatskom tekstu. U njemu čitamo o Ven-Amonu, nekom hramskom funkcionaru iz Karnaka, koji odlazi na službeno putovanje u fenički lučki grad Biblos,¹⁶ da bi od tamošnjeg kralja kupio kvalitetno građevinsko drvo cedar za gradnju lađe, koja bi trebala služiti za ceremonije u čast boga Amona. Sa sobom je na put ponio kip svoga boga Amona od puta. U prvi mah kralj Biblosa, Zakar-Baal, odbija da ga primi. Međutim, poslije nekoliko dana, zahvaljujući intervenciji proroka, nekog inspiriranog individuuma, Ven-Amon dolazi pred Zakar-Baala. Proričući u ekstazi, prorok zapravo prisiljava kralja da primi Egipćanina. Evo najprije teksta u skraćenom obliku:¹⁷

»Godina 5, 4. mjeseca 3. godišnjeg doba, dan 16: dan kada Ven-Amon, upravitelj dvora kuće Amonove... krenu na put da dobije drvenu građu za veliku i divnu lađu kralja Amona, kralja bogova... Ujutro ustadoh i otidoth do vladara te mu rekoh: 'Opljačkan sam u tvojoj luci... A sada o ovom novcu — on pripada kralju Amonu, kralju bogova, gospodaru zemalja... on pripada Zakar-Baalu, vladaru Biblosa'... I sakrih Amona od puta, pa stavih njegovo vlasništvo u njega! A vladar Biblosa mi poruči govoreći: 'Gubi

¹⁴ M. Noth, n. čl. str. 327.

¹⁵ »U aktualnom stanju naše dokumentacije još uvijek je nemoguće točno odrediti vezu između Marija i Biblije. Bar su tekstovi dovoljno rječiti da dopuste tvrdnju da ona postoji. Problem nije, kao u slučaju Egipta i Babilonije, *utjecajā*, nego *izvorā*. To su počeci biblijskog profetizma što ga mi započinjemo otkrivati u Mariju. Profetizam iz Marija čini bez sumnje prethistoriju biblijskog profetizma« (A. Neher, n. dj., str. 29).

¹⁶ Biblos (Gebal u SZ), današnje arapsko selo Gebeil (Džebel), nalazi se otprilike 39 km sjeverno od Beiruta. U 1Kr 5, 15—32 spominju se stanovnici toga grada, Geblijci, odnosno ljudi iz Gebala (usp. Jš 13, 5), kod pripremanja građevnog materijala za hram. Ez 27, 9 jest jedino biblijsko mjesto gdje se spominje i sam grad Gebal.

¹⁷ Tekst je preuzet od Pritcharda, n. dj., str. 25ss.

se iz moje luke!' I ja njemu poručih govoreći: 'Kamo bih trebao ići?... Ako imaš brod da me vozi, neka me ponovo odvede u Egipat!' Tako provedoh 29 dana u njegovoj luci, dok on provede vrijeme šaljući k meni poruku svaki dan: 'Gubi se iz moje luke!'

Sada pak, dok je prinosio žrtvu svojim bogovima, bog spopade jednog njegova mladića i ovlada njime. Pa mu reče: 'Donesi boga gore! Dovedi glasnika koji ga nosi sa sobom! Sam Amon, on glavom ga otposla! On ga je potakao da dođe!' I dok je ovladani mladić imao divlji zanos te noći, ja bijah već našao brod upućen prema Egiptu, a bijaše nakrcan svačim što sam htio natovariti... vlasnik luke dođe k meni, govoreći: 'Pričekaj do sutra — tako veli vladar'... A vladar posla poruku kapetanu broda: 'Pričekaj do sutra — tako veli vladar'...«

Promatrajući tekst izblize opažamo fenomen silovite ekstatičnosti, stanja 'izvan sebe'. Imamo tipičan slučaj proročke ekstaze, ili čak one mističke. Osim toga, radi se o ljudskoj osobi koja pada u takvo stanje posredstvom drugog. U ovom slučaju, u stanju krajnje zanesenosti je Baalov mladić. Egipatski ga bog obuzima i prinuđuje na prorokovanje. Sadržaj je proročanstva božanska sentenca koja povlači za sobom neposredan učinak. Ven-Amon postiže ono što je tražio, njegova misija završava uspješno. Promjena situacije nastaje za vrijeme vjerskog obreda, u trenutku prinošenja žrtve, posredstvom proroka.

Upoređujući ovo s biblijskim proroštvima, može se slobodno reći da je ovaj tip proroštva mnogo superiorniji i bliži biblijskim proroštvima nego što su egipatska proroštva i ono iz Marija. Prije svega zbog činjenice što se radi o pravoj ekstazi, što je na djelu prorokovanje iz ekstaze. Sličan fenomen nalazimo u Bibliji, počev od najdrevnijih vremena i od najstarijih tekstova, npr. Br 11, 25s; 24; 1 Sam 10, 5—13; 19, 20—24; 1 Kr 18, 19—40; itd. To pokazuje da je u Izraelu bilo, već od prvih dana njegova postojanja, inspiriranih ljudi koji su govorili u ime Boga Jahve, kao i fenomen ekstatičkih proroka, bilo da se radi o pojedincima ili pak proročim društvima (usp. 1 Kor 22, 5ss), kakve susrećemo i kod drugih naroda (usp. 1 Kr 18, 19—40). Još uz to, korporativni nabizam spominje se također u ciklusu proroka Elizeja (2 Kr 2, 3—18; 4, 38s; 6, 1; 9, 1). — Sva je prilika da je fenomen izraelskog ekstatičkog profetizma u dodiru s feničkim, ako i nije vrlo vjerovatna hipoteza da ga je Izrael našao u trenutku zauzeća Kanaana, jer ekstatički profetizam nije nešto specifično izraelsko; susreće se i kod drugih mnogo starijih naroda.¹⁸

6. Stup Zakira, kralja Hamata i La'caša

Imamo još jedan tekst koji svojim oblikom i sadržajem uvelike slični biblijskim navještajima najstarijih izraelskih proroka. Riječ je o stupu kralja Zakira iz 8. st. pr. Kr. Natpis Zakira, kralja Hamata¹⁹ i La'caša,²⁰

¹⁸ »Očito je da proročki fenomen nije svojstven rasama, narodima, zemljama ili religijama što se nalaze posvuda u religijskom svijetu i na svim stupnjevima religijske razvijenosti... Taj se fenomen pojavio u različitim krajevima posve neovisno. Proročka je nadarenost duboko ukorijenjena u ljudsku narav« (J. Lindblom, *Prophecy in Ancient Israel*, Oxford, 1965, str. 32).

¹⁹ Hamat, grad-država u srednjoj Siriji, današnji Nahr el-c'Asi, leži na rijeci Orontu, sjeverno od brda Hermona, između Aleppa i Damaska. Zbog svoje

napisan na starom aramejskom, izvješćuje kako je bog Baal-Šamajim (Baal-nebesnik) obavijestio kralja o njegovu izbavljenju i pobjedi nad kraljevima što su se bili urotili u savez protiv njega, pomoću orakula što su mu ga priopćili proroci, točnije rečeno vidioci (*hazin*) i vračari (*‘adedin*), tj. oni koji odgonetaju budućnost, zbog čega kralj zahvaljuje bogu Baal-Šamajimu. Stup je pronađen 1904. Donosimo njegov tekst:²¹

»Ja sam Zakir, kralj Hamata i La‘aša. Ponizan sam čovjek. Baal-Šamajim mi pomože. Postavi me za kralja Hatarikka. Barhadad (Ben-Hadad III), sin Hazaela, kralja aramskog, združi grupu od deset kraljeva protiv mene. Ali ja udigoh ruku prema Baal-Šamajimu i Baal-Šamajim me usliša. Baal-Šamajim mi reče preko vidioca i vračara. Baal-Šamajim mi reče: 'Ne boj se, ja sam te učinio kraljem, i ja ću ti pomoći i oslobodit ću te od svih tih kraljeva koji su te opsjeli'... Ja podigoh stup ispred Ilu-vera i napisah na njemu svoje podvige...«

U Bibliji nalazimo tekstove vrlo slične tekstu na Zakirovu stupu. Proročica Debora obavještava Baraka o predaji neprijateljske vojske, sa Siserom na čelu, u njegove ruke posredstvom Jahve, Boga Izraelova (Suci 4, 6—9. 14ss). Pobjeda Gideona nad Midjancima navještena je preko jednog Anđela Jahvina (Suci 6, 11—16), koji se poistovjetio sa samim Jahvom: »Jahve mu reče: 'Ja ću biti s tobom, te ćeš pobijediti Midjance kao jednoga« (r. 16). Neki prorok priopćava Ahabu, kralju Izraela, da mu je Jahve predao u ruke neprijateljsku vojsku, Armejce, s kraljem Ben-Hadadom i još druga 32 kralja »koji mu bijahu saveznici« (1 Kr 20, 13 ss). Odmah iza toga opet neki prorok poziva izraelskog kralja da se pripremi za napad koji aramejski kralj sprema za »dogodine« (1 Kr 20, 22). I uoči same bitke neki Božji čovjek obavještava izraelskog kralja da će Jahve predati u njegove ruke silno mnoštvo Aramejaca (1 Kr 20, 28). Prorok Mihej proriče poraz i smrt Ahabu, izraelskom kralju, protivno od onoga što su rekli lažni proroci (1 Kr 22, 13—38). Prorok Elizej naviješta da će Jahve predati Moab u ruke Izraelaca (2 Kr 3, 18). I Izaija, u vrijeme kralja Ezekije, proriče neuspjeh i smrt asirskog kralja (2 Kr 19, 5—7. 20—34). Jednom drugom zgodom prorok Izaija, za vrijeme Ezekijine bolesti, naviješta njegovu skorou smrt, a odmah potom i njegovo ozdravljenje, pošto je Jahve uslišao kraljevu molitvu (2 Kr 20, 1—11).

Navedeni biblijski tekstovi pokazuju veliku bliskost s feničkim proročkim tekstom na stupu kralja Zakira. U oba je slučaja u središtu neki prorok koji naviješta jasnu i pouzdanu poruku, koji tumači riječ i volju božanstva, odnosno, u slučaju biblijskih tekstova, volju Jahve, Boga Izraelova. Isto tako se spominje izbor, postavljanje kralja od strane boga Baal-Šamajima. To je zapravo glavni razlog da se kralj ne boji. Što se tiče izbora kraljeva u izraelskom narodu, već smo rekli da je uvijek bila posrijedi Božja inicijativa. Molitva kralja Zakira je ta-

• važnosti, osobito strateške, u Bibliji se uzima za sjevernu granicu Obećane zemlje (usp. Br 13, 21; 34, 8; Jš 13, 5; Suci 3, 3).

²⁰ La‘aš je ime aramejske države što se nalazila na sjeveru Sirije. Ne spominje se u Bibliji. Ime nam je poznato zahvaljujući upravo stupu kralja Zakira. Njezin glavni grad se zvao Hatarikka.

²¹ Tekst je uzet iz J. B. Pritchard, *The Ancient Near East. Supplementary Texts and Pictures Relating to the Old Testament*, Princeton, 1969, str. 655.

kođer uobičajen gest izraelskih suverena dok bi očekivali Jahvin odgovor. Kao što se kralj Zakir osjeća podređen svome bogu, tako je i kralj u Izraelu u svemu bio podložan Jahvi, jer je bila teokracija utemeljena na Savezu. Kad je narod postavljao sebi kralja, uspostava te ljudske kraljevske časti morala se podložiti kraljevskoj časti Jahve koji kraljuje nad Izraelom (Suci 8, 23; 1 Sam 8, 7). On je jedini istinski kralj. Zbog toga se kraljevstvo ne prenosi rođenjem, već božanskim određenjem i odabranjem (usp. 1 Kr 2, 15; 1 Ljet 28, 4s). Pojedinci imaju kraljevsku vlast od Jahve, kojemu moraju služiti (2Ljet 13, 8; usp. 1 Ljet 13, 5). Zato će proroci neprekidno podsjećati na podložnost političkog reda religioznom redu, ljudskog suvereniteta Božjem suverenitetu.

Zaključak

Sada, pošto smo ukratko vidjeli glavne izvanbiblijske tekstove, koji na jedan ili drugi način imaju sličnosti s proročkim tekstovima u Bibliji, više puta samo formalne sličnosti, možemo donijeti i prve zaključke, koliko god oni bili tek općeniti i približni, nipošto konačni, kao što smo pripomenuli u uvodniku članka.

Odmah možemo kazati da tekstovi, što smo ih donijeli i u letu razmotrili, imaju nešto proročkoga u sebi. Veoma su bliski situaciji i ambijentu staroga Izraela, tj. razdoblju rane monarhije, kada prevladavaju ekstatički proroci, ali ne toliko prorocima-piscima, tj. prorocima klasičnog razdoblja koje ide od 8. st. pr. Kr. pa sve do poslijesuzanjskog vremena. Te stanovite sličnosti drugih profetizama, osobito kanaanske sredine, npr. vanjski znakovi zanosa, odnosili bi se, dakle, na razdoblje pretpovijesti izraelskog proroštva, što znači na sudačko razdoblje i prve dane monarhije, kad u Izraelu sretamo družbe »sinova proročkih« (1 Sam 10 5s; 19, 20—24), koji su uglavnom živjeli zajedno u blizini nekog svetišta, a koji bi, zahvaljujući prvenstveno svirci, pjevanju, skidanju do gola i plesanju do izbezumljenosti, padali u ekstazu te u ekstatičkom stanju proricali.

Unatoč podatku da postoje razni oblici profetizma, koje nalazimo u drugim religijama susjednih naroda, i uza sve sličnosti s biblijskim proroštvima što se mogu izdvojiti, navesti i istaknuti — profetizam kao pokret nije u Izraelu izolirani fenomen — ostaje ipak činjenica da je profetizam nešto svojstveno izraelskom narodu, njegova vlastitost, napose ako se dobro promotri bit biblijskog proroštva i proročkog naviještanja, ako se potanje analizira njegova sadržajna suština, čija religiozna dubina daje proročanstvu vrijednost misterija. Naime, biblijski se profetizam potpuno uklapa u konstituciju Izraela, u njegovu ustrojstvo, kao državu, i njegovu povlaštenu samobitnost, kao izabrani narod Božji: »Predraga svojina mimo sve narode« (Izl 19, 5). Bez te specifičnosti, bez tog odabranja nemoguće je shvatiti biblijski profetizam. Izabranje je pozadina i uzrok čitavom proročkom pokretu, korporativnom i individualnom jednako. Ono je na neki način polazni vanjski izražajni i dokazni znak posebnosti izraelskog profetizma. Zahvaljujući tom izabranju, proroštvo postaje u neku ruku redovito svakidašnje

sredstvo govorne komunikacije između Boga i njegova naroda, način na koji Bog vodi svoj narod i pripćava mu svoj naum i svoju volju. U taj kontekst izabranja naroda valja uvrstiti i Jahvino neprekidno odabiranje i posvećivanje ljudi, kojima povjerava neko poslanje, nekakvu misiju. Počev od kraljeva koji bivaju izabrani i pomazani, preko ljudi zaduženih za kult, svećenika i levita, do proroka branitelja i čuvara teokracije, Saveza. Njihov je izbor uvijek vezan za Savez. Izraelski je kralj netko tko mora održati Izrael u vjernosti izabranja. Zbog toga izbor kralja nije vezan s njegovim dostojanstvom. Zato kralj nije božansko biće, ne pripada sferi božanskoga, kao što je to bio slučaj u susjednim civilizacijama, npr. u Egiptu, u Babiloniji i drugdje, nego je samo instrument teokracije. Zbog toga je kao i svi ostali građani bio podložan zahtjevima Saveza i Zakona.

Sve ovo nam govori kako jezične i literarne analogije ne smiju prevladati, kada se uspoređuju izvanbiblijski i biblijski tekstovi, već valja zasijeći u korijen problema, u bit poruke, napose treba imati pred očima svojstvenost Izraela i svojstvenost njegove teokracije, njegovu jedincatost u čitavoj povijesti čovječanstva — narod izabran od Boga, jedini koga Bog odabire da bude pohraniteljem njegova nauma o spasenju. Zatim treba istaknuti bjelodanu činjenicu da je samo u Izraelu postojala čitava serija proroka, za sve vrijeme monarhije, koji su neprestano navješćivali kaznu Božju, ostavljajući uvijek tračak nade. Nisu naime navješćavali samo propast, već i spasenje. Puni su optimizma. Estatičke pojave i proročke družbe, što smo ih spomenuli, trebaju se promatrati kao neka vrsta preludija, kao period formacije pravog profetizma, kao uvod onoga što će doći poslije. Jer, samo u razdoblju rane monarhije proroci su bili više ekstatični nego nadahnuti govornici. Tu bi bio samo nagovještaj klasičnog doba proročkog pokreta što će se razviti u 8. i 7. st. pr. Kr. Tako će se, namjesto ushitnih proricanja pojedinaca ili skupina, uskoro pojaviti pozvani nadahnuti glasnici i govornici, proroštveni likovi.

Najposlije kažimo nekoliko riječi o samim prorocima-piscima, čija su nam djela sačuvana. Biblijski proroci nisu apstraktne, imaginarne ili legendarne figure, koje nemaju ništa sa stvarnošću i koje nisu postojale. Naprotiv, riječ je o povijesnim osobama koje su živjele i pisale, koje posjeduju svoj jezik, iskustvo, kulturu i izobrazbu, koji imaju različita životna iskustva i vlastite tradicije. Svaki ima svoje ime, svojstven karakter i individualnost. Svi su pozvani izravnim Božjim zovom, pa je svima zajedničko iskustvo da su bili pograbljeni i istrgnuti iz svoga redovitog života, iz obiteljske sredine, iz društva ljudi. Svaki je na svoj način primio taj poziv i na svojstven način proveo svoju misiju. Odabiranje proroka, međutim, ostaje uvijek neka vrsta tajne, jer je, kao i izabranje naroda, nezasluženo. Sve se to događa Božjim zahvatom, koji je nevezan za bilo kakve izuzetne osobne sposobnosti ili savršenosti, odakle bi se mogle očekivati i nekakve posebne zasluge. Ništa od svega toga. Naprotiv, proroci su svjesni vlastite slabosti (Jr 1, 6) ili grešnosti (Iz 6, 5). Neodoljiv je taj poziv kojemu se oni ne mogu oduprijeti (Jr 20, 7—9), jer ih silno tišti Božja ruka (Ez 3, 14), npr.: »Gospod Jahve govori, tko da ne prorokuje?« (Am 3, 8; usp. 7, 14s).

Bitna karakteristika biblijskih proroka svakako je riječ Božja (*dābār*), koju moraju prenijeti. Posjeduju naime karizmu riječi, zato ne mogu ne navijestiti tu riječ, koja je izražaj Božje volje. Jahvina je sentenca presuda prijetnje i obećanja. I dok prenose poruku, oni su duboko svjesni i više nego uvjereni da ih je Bog pozvao (npr. Iz 6), i da je njihova poruka Božjeg podrijetla. Znaju naime da su Božji instrumenti i da im on stavlja svoju riječ u usta (usp. Jr 1, 9). Zato se u svim njihovim navještajima odražava duboko samouvjerenje da govore Božju riječ (Iz 6, 6s; Jr 1, 9; 15, 19; Ez 3, 1ss), koja ih neodoljivo tjera da govore (usp. Jr 6, 11; 20, 7—9; Am 3, 8). Nisu prezali da se suprotstave političkim i vjerskim institucijama, braneći etički monoteizam, potičući na čuvanje Saveza, osuđujući vjerski formalizam i uhodano bogoštovlje (usp. Jr 7, 5—11). Kao neustrašivi branitelji Saveza, proroci optužuju izopačenosti i prijestupe protiv Zakona, kadikad spominju čak i prijestupnika (2 Sam 12, 7), predbacuju uskraćivanje plaće (Jr 22, 13; usp. Mal 3, 5), osuđuju prijevare (Am 8, 5; Hoš 12, 8; Mih 6, 10s), prokazuju podmitljivost sudaca (Iz 1, 23; 5, 23; Mih 3, 11), kude lihvaru (Am 2, 8), ustremljuju se protiv izrabljivača siromaha (Iz 3, 15; usp. Am 2, 6—8; 4, 1; 8, 4s), itd. Sve su to prijestupi protiv Saveza. Kao čuvari čistog vjerskog monoteizma, etičkog Jahvizma, proroci udaraju po kultu i obrednoj uhodanosti, osuđujući prinose i žrtve kao neku vrstu svetogrđa (Iz 1, 11; Jer 7, 21s; Am 5, 21—25).

Iz svega ovoga što smo vidjeli možemo zaključiti da je izraelski profetizam zaista samo izraelski fenomen. Usporednice drugih izvora starog Istoka površne su i zanemarive. Sličnosti između profetskih fenomena kod susjednih naroda i izraelskog profetizma postoje jedino u formi. Međutim, etički i religiozni sadržaj izraelskog profetizma nema usporednica ni u jednom dijelu starog svijeta. Počeci izraelskog profetizma sežu u njegovu pretpovijest. Kao predobjava, priprema, osnutak i oblik postojao je još prije samog Izraela, u smislu političkog čimbenika i povijesnog oblika izraelske zajednice kao institucije. Ali, gledom na sadržaj, moramo priznati da je profetizam isključivo izraelska vlastitost, a njegove prve prave znakove i određenije oblike nalazimo s pojavom povijesnog oblika izraelske zajednice kao institucije, s pojavom Izraela kao političkog čimbenika. Ne samo da će se razlikovati od svih drugih fenomena profetizma susjednih naroda, nego će ih natkriliti i po svom vremenskom trajanju i po svom materijalnom obujmu. Izraelski profetizam je jedincat, besprimjieran i neprispodobiv s drugim oblicima profetizma po svom monoteističkom, etičkom i duhovnom sadržaju. Svrha mu je promicanje i puno ostvarenje Jahvizma u Izraelu, te prijenos tog Božjeg nauma spasenja čitavom svijetu, što je u punom skladu s izabranjem i poslanjem Izraela kao naroda. Odabran je među svim narodima da bude narod-svjetionik po kojemu će se svi narodi priključiti i sudjelovati u štovanju jednoga i pravoga Boga (usp. Iz 2, 1s; 19, 21—25; 45, 20—25; 60). Proroci su glavni navjesticitelji Novog saveza (usp. Jr 31, 31—34; Ez 36, 16—38). Vrhunac njihova navještanja jest najava dolaska Mesije i mesijanskog vremena u kojem će se ostvariti taj Novi savez i ispuniti poslanje Izraela kao naroda.

PROPHETIC MESSAGE AND OUTBIBLICAL PROPHETISM

Summary

The subject under discussion in this article is about the relation and the influence of diviner-prophets of the great religions in the Ancient Near East on the prophetism in the OT. The existence of texts from the second millennium B. C. by Israel's neighbours, which tell of prophetic activity, is a fact. The relation of these texts to the Israel is obvious. The phenomenon of »inspired« men by other peoples in the Ancient East is explained by having in common cultural and religious patrimony. But the possibility of the influence of this prophecy on the Israel's prophetism is not as profound as might have been expected. The parallels and similarities which may be found by a more attentive analysis are general and relative to the prehistory of Israel's prophecy, namely to the premonarchic prophets, who under the influence of music experienced extatic trances and acted as the spontaneous mouthpieces of Yahweh. However, in the sense of the classical prophetism, that is the great Israelite prophets, the conclusion is rather negative. The peculiarity of Israel's prophets lies into nature of Israel's existence — as a chosen people elected by Yahweh to be the mediators of his salvation to the rest of the world. The prophet is one who is called and chosen by God to be his own instrument for the guidance of his chosen people. He is God's mouth and intermediary. It involves choice to strive to keep the nation faithful to the true religion of Yahweh — monotheism. The motivation and sense of the prophetic ethic is consequently election and covenant.